

Хмельова Наталія Анатоліївна,
здобувач кафедри цивільного права № 1,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: natalia.khmeleva@mail.ru
ORCID 0000-0003-1052-6228

doi: 10.21564/2414–990x.134.72861
УДК 347.513

СУТНІСТЬ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНОМ ЖИТТЮ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЩО ПІДЛЯГАЄ ВІДШКОДУВАННЮ ДЕРЖАВОЮ

Розглянуто поняття, види шкоди, завданої злочином життю фізичної особи, що підлягає відшкодуванню державою. Зроблено аналіз чинного цивільного законодавства України, наукових публікацій, досліджено правові джерела в частині відшкодування шкоди, завданої потерпілому кримінальним правопорушенням. Визначено різновиди такої майнової шкоди, а саме: витрати на утримання недієздатних утриманців померлого; витрати кредиторів померлого за договорами; витрати на поховання; додаткові витрати, які викликані передсмертною хворобою або втратою здоров'я померлого; реальні збитки та упущена вигода, завдані суб'єктам цивільно-правових відносин смертю особи.

Ключові слова: держава; потерпілий; кримінальне правопорушення; шкода; відшкодування.

Хмелева Н. А., соискатель кафедры гражданского права № 1, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: natalia.khmeleva@mail.ru ; ORCID 0000-0003-1052-6228

Сущность вреда, причиненного преступлением жизни физического лица, который подлежит возмещению государством

Рассмотрены понятие, виды вреда, причиненного преступлением жизни физического лица, подлежащего возмещению государством. Проведен анализ действующего гражданского законодательства Украины, научных публикаций, исследованы правовые источники в части возмещения такого вреда. Определены разновидности имущественного вреда, причиненного преступлением жизни физического лица, а именно: расходы на погребение; дополнительные расходы, которые вызваны предсмертной болезнью или потерей здоровья умершего; реальные убытки и упущенная выгода, причиненные субъектам гражданско-правовых отношений смертью лица.

Ключевые слова: государство; потерпевший; уголовное правонарушение; вред; возмещение.

Вступ. Цивільний кодекс України в ч. 2 ст. 11 визначає завдання шкоди іншій особі підставою для виникнення цивільних прав і обов'язків. Наявність

шкоди є першою і обов'язковою умовою виникнення зобов'язань відшкодування шкоди. Цивільний кодекс України не визначає такого поняття як «шкода» і не встановлює його зміст, а тому навіть у разі вчинення кримінального правопорушення все одно мають братися до уваги цивілістично-правові визначення шкоди, оскільки відшкодування шкоди – це інститут цивільного права, незалежно від виду правопорушення (адміністративне, кримінальне тощо). Тому існуючі в цивільному законодавстві тлумачення шкоди, її змісту та видів повинні однаково застосовуватися незалежно від того, яким деліктом вони спричинені – цивільним чи кримінальним. Це впливає з природи єдиного юридичного факту, який, з одного боку, є підставою притягнення особи до кримінальної відповідальності, а з іншого, – до цивільно-правової відповідальності в разі заподіяння злочином майнової шкоди.

Аналіз літературних даних і постановка задачі дослідження. Окреслена проблематика була предметом дослідження таких учених, як Г. А. Атанесян, С. П. Голубятніков, Б. Т. Безлепкін, М. І. Гошовський, О. І. Кучинська, В. Т. Нор та інші, які досліджували поняття шкоди, її різновиди, суб'єктивний та об'єктивний характер тощо. Проте оновлення нормативного матеріалу, зокрема зміни до Цивільного кодексу України, прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, не може не викликати науковий та практичний інтерес до неї в умовах сьогодення.

Мета і завдання статті – з'ясувати сутність шкоди, завданої злочином життю фізичної особи, що підлягає відшкодуванню державою.

Основна частина. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Ці конституційні положення вказують на те, що саме держава повинна здійснювати відшкодування шкоди особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, оскільки вона взяла на себе турботу про підтримання правопорядку та забезпечення безпеки всіх членів суспільства.

Таким чином, найважливішим завданням держави, що прагне стати правовою, є охорона життя та здоров'я особи, реальне забезпечення прав і свобод кожного, використовуючи усі можливі засоби державного впливу, оскільки функціонування правової держави обумовлюється саме задоволенням інтересів і потреб її громадян. Тому шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, повинна відшкодовуватися державою. Саме так має працювати дієвий механізм відповідальності держави перед людиною у сфері гарантування її прав і свобод. Таким чином буде забезпечено високий рівень захисту прав і свобод людини.

Безперечно, фізичне й психічне здоров'я є одним з найважливіших людських благ. Всесвітня організація охорони здоров'я визначає здоров'я як стан

повного соціального та фізіологічного благополуччя, коли всі функції людини урівноважені навколишнім світом – природним та соціальним. Це дає підстави під фізичним здоров'ям вважати такий стан організму та органів людини, при якому вона може існувати й виконувати соціальні функції без будь-яких обмежень фізіологічного та соціального характеру.

Чинне законодавство нашої держави не суперечить міжнародному законодавству й також захищає здоров'я будь-якої людини. Завдання шкоди здоров'ю заподіює особі в багатьох випадках велику фізичну, моральну й матеріальну шкоду (останнє пов'язане з витратами на відновлення здоров'я, лікування й реабілітацію).

Фізична шкода – це спричинені внаслідок злочину негативні зміни фізичного й психічного здоров'я потерпілої особи, виражені в різних формах (смерть людини, заподіяння тяжких, середніх чи легких тілесних ушкоджень, порушення психічного стану особи, зміни у нормальному розвитку організму і т.п.). Тому повністю поділяємо висловлену в літературі думку, що завдання шкоди здоров'ю людини є негативним чинником і для суспільства в цілому, яке також потерпає від втрати або зниження соціальної активності кожного з його членів [1]. Отже, злочин спричиняє настанню шкідливих змін в тілесній (матеріальній) сфері потерпілого під дією визначених зовнішніх впливів. Такі зміни в тілесній сфері спричиняють або можуть спричинити негативні зміни в психічній сфері та (або) в майновій сфері.

Наявність шкоди є обов'язковою умовою деліктного зобов'язання [2]. Саме заподіяння шкоди є юридичним фактом, що тягне виникнення правовідносин. При відсутності шкоди питання про деліктну відповідальність виникнути не може [3, с. 19]. Таким чином, шкода служить ознакою відповідних зобов'язань як таких.

Під шкодою розуміються несприятливі для суб'єкта цивільного права майнові або немайнові наслідки, що виникли в результаті пошкодження чи знищення належного йому майна, а також в результаті спричинення каліцтва або смерті фізичній особі [4, с. 58].

Шкода може бути завдана особі або майну. Таким чином, за підставами порушеного блага шкода поділяється: майнова (матеріальна); немайнова [5, с. 20]. Немайнова шкода включає в себе шкоду життю та здоров'ю, а також моральну шкоду (фізичні та моральні страждання).

Життя – це те нематеріальне благо, яке при його втраті не може бути відновлено. Разом з тим, завдання смерті особі також тягне зменшення майнових благ потерпілого або осіб, які знаходяться з ним в певних відносинах (наприклад, його утриманців, кредиторів, страховика тощо). Таким чином, шкода при завданні смерті складається з:

- порушення або припинення нематеріального блага (життя);
- наявності майнової шкоди (втрата засобів утримання, витрати на поховання тощо);
- завдання моральної шкоди.

Завдання смерті особі необхідно розглядати як майнову шкоду відносно тих суб'єктів, які знаходились на утриманні померлого, є недієздатними членами сім'ї і втратили матеріальні засоби, які надавав їм померлий та які були для членів сім'ї основним джерелом існування [6, с. 137]. Крім того, майновою шкодою є витрати на поховання. До числа таких витрат можна віднести організаційні заходи на поховання та замовлення різноманітних приладь для похорон: транспорту, звичайних ритуальних послуг, вінків, огорожі тощо [7, с. 19 – 22].

У цивільно-правовій науці справедливо називається ще одна група витрат. Зокрема, вказується, що підлягають відшкодуванню і витрати, пов'язані з утратою здоров'я, яке призвело до смерті [8]. Мова йде про витрати на сторонній догляд, лікування, додаткове харчування, придбання ліків, санаторно-курортне лікування, протезування, набуття спеціальних транспортних засобів, якщо вони фактично здійснювались за період від нещасного випадку до смерті годувальника. Також поділяємо думку М. С. Малєїна, що якщо через деякий час особа, якій було спричинено каліцтво, помре і буде встановлено, що смерть годувальника є наслідком захворювання чи ускладнення, яке викликане травмою, то його утриманці мають право на відшкодування шкоди від держави. Такі витрати інколи називають додатковими. Додаткові витрати – це незаплановані додаткові витрати, які поніс або може понести потерпілий внаслідок завдання йому майнової шкоди.

До складу збитків, завданих смертю фізичної особи, які підлягають відшкодуванню державою, необхідно включити транспортні витрати на приїзд близьких родичів з інших населених пунктів; витрати на оплату їх проживання, харчування; надання особам, які беруть участь в похованні, медичної допомоги (чергування медсестри, вартість ліків при необхідності тощо), оплата поштових відправлень (в тому числі міжнародних), телеграфних повідомлень, телефонних перемовин тощо. Наприклад, оплата витрат військової частини, що здійснювались в зв'язку з відрядженням солдата-строковика на похорони (проїзд, добові тощо).

Відшкодування державою немайнової шкоди являє собою компенсацію моральної шкоди близьким, які постраждали від втрати. Згідно з чинним законодавством компенсація моральної шкоди являє собою один із загальних способів захисту цивільних прав. М. М. Малєїна відмічає, що сам факт компенсації моральної шкоди, який свідчить про захист законом прав особи, справляє позитивний вплив на психічний стан потерпілого, вселяє віру в справедливість; та навпаки, якщо право залишає без захисту моральні та фізичні страждання, то це додатково травмує психіку потерпілого, що призводить його до стану безвиході, безправ'я, несвободи [9, с. 46].

В юридичній літературі висловлюються пропозиції щодо закріплення «презумпції моральної шкоди». За таку презумпцію висловлювався А. М. Ерделевський [10, с. 217]. В. В. Владимірова вважає необхідним ввести презумпцію завдання моральної шкоди суб'єкту, що потерпів від злочину [11, с. 8]. Аналогічної думки дотримуються К. І. Голубєв, А. В. Клочков, С. В. Наріжний [12].

Установлення презумпції завдання моральної шкоди потерпілому дозволить передбачати моральну шкоду, тим самим позбавляючи цивільного позивача від необхідності доказування її завдання. Презумпція моральної шкоди не передбачає компенсації конкретної суми. Розмір компенсації моральної шкоди, її співмірність моральним та фізичним стражданням повинні доказуватися всіма передбаченими законом способами.

Обговорення результатів дослідження. Підсумовуючи викладене, необхідно відмітити, що під шкодою в цивільному праві розуміються несприятливі для особи майнові та немайнові наслідки, що виникли в результаті пошкодження чи знищення належного йому майна, а також в результаті завдання каліцтва або смерті фізичній особі. За характером порушеного блага шкода ділиться на майнову та немайнову.

Відшкодування майнової шкоди, завданої позбавленням життя, полягає у виплаті платежів недієздатним утриманням, компенсації додаткових витрат, відшкодуванні витрат на поховання, а також відшкодування реальних збитків та упущеної вигоди особам, які понесли такі збитки. Виплата матеріальної допомоги повинна виключатись, якщо особа, якій заподіяно збитки, раніше уклала договір страхування і отримує страхові виплати, а також коли особа зазнала ушкодження здоров'я чи втратила годувальника, але одержує за це державну допомогу або пенсію. У той же час необхідно встановити мінімальні та максимальні межі матеріальної компенсації потерпілим та строк, протягом якого потерпілий має право на матеріальну допомогу.

Відшкодування немайнової шкоди являє собою виплату компенсації моральної шкоди тим фізичним особам, які знаходились у тісному немайновому зв'язку з померлим за його життя і в результаті його смерті зазнали фізичних і моральних страждань.

Висновки. У відносинах з відшкодування державою шкоди, завданої позбавленням життя, існує опосередкований причинно-наслідковий зв'язок. Шкода завдається одному суб'єкту (фізичній особі, померлому), та результатом таких дій, крім того, є майнові втрати та немайнова шкода інших осіб. Зміст зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої позбавленням життя особи, завжди носить майновий характер. У склад майнової шкоди повинні включатися: витрати на утримання недієздатних утриманців померлого; втрати кредиторів померлого за договорами; витрати на поховання; додаткові витрати, спричинені передсмертною хворобою або ушкодженням здоров'я померлого; реальні збитки та упущена вигода, завдані суб'єктам цивільно-правових відносин смертю особи.

Список літератури:

1. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко [та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 3-є вид., переробл. та доп. – Київ : Атіка, 2008. – 744 с.
2. Тархов В. А. Ответственность по советскому гражданскому праву / В. А. Тархов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1973. – 456 с.

3. Белякова А. М. Гражданско-правовая ответственность за причинение вреда: теория и практика / А. М. Белякова. – Москва : Изд-во Московского ун-та, 1986.
4. Смирнов В. Т. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве / В. Т. Смирнов, А. А. Собчак. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1983.
5. Хохлов В. А. Гражданско-правовая ответственность за нарушение договора : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / В. А. Хохлов. – Саратов, 1998.
6. Платов Н. В. Возмещение убытков в гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук / Н. В. Платов. – Санкт-Петербург, 2001.
7. Поляков И. Н. Ответственность по обязательствам вследствие причинения вреда / И. Н. Поляков. – Москва : Городец, 1998.
8. Маслов В. Обязательства из причинения вреда / В. Маслов. – Харьков, 1961.
9. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление и защита / М. Н. Малеина. – Москва : МЗ Пресс, 2001.
10. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики / А. М. Эрделевский. – Москва : Волтерс Клувер, 2004.
11. Владимирова В. В. Компенсация морального вреда – мера реабилитации потерпевшего в российском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Владимирова. – Саранск, 2004.
12. Голубев К. И. Компенсация морального вреда как способ защиты неимущественных благ личности / К. И. Голубев, С. В. Наризнний. – Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2001; Ключков А. В. Компенсация морального вреда как мера гражданско-правовой ответственности : дис. ... канд. юрид. наук. – Волгоград, 2004.

References:

1. Aleksandrov, Yu.V., Dudorov, O.O., Klymenko, V.A. et al. (2008). Kryminal'ne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna. M.I., Mel'nyk, V.A., Klymenko (Eds.). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
2. Tarkhov, V.A. (1973). Otvetstvennost' po sovetskomu azhdanskomu pravu. Saratov: Izd-vo Saratov. un-ta. [in Russian].
3. Beljakova, A.M. (1986). Grazhdansko-pravovaja otvetstvennost' za prichinenie vreda: Teorija i praktika. Moscow: Izd-vo Moscov. un-ta [in Russian].
4. Smirnov, V.T., Sobchak, A.A. (1983). Obshee uchenie o deliktnyh objazatel'stvah v sovetskom grazhdanskom prave. Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta [in Russian].
5. Hohlov, V.A. (1998). Grazhdansko-pravovaja otvetstvennost' za narushenie dogovora. Extended abstract of candidate's thesis. Saratov [in Russian].
6. Platov, N.V. (2001). Vozmeshhenie ubytkov v grazhdanskom prave. Doctor's thesis. Sankt-Peterburg [in Russian].
7. Poljakov, I.N. (1998). Otvetstvennost' po objazatel'stvam vsledstvie prichinenija vreda. Moscow : Gorodec [in Russian].
8. Maslov, V. (1961). Objazatel'stva iz prichinenija vreda. Kharkov [in Russian].
9. Maleina, M.N. (2001). Lichnye neimushhestvennye prava grazhdan: ponjatie, osushhestvlenie i zashhita. Moscow: MZ Press [in Russian].
10. Jerdelevskij, A.M. (2004). Kompensacija moral'nogo vreda: analiz i kommentarij zakonodatel'stva i sudebnoj praktiki. Moscow: Volters Kluver [in Russian].
11. Vladimirova, V.V. (2004). Kompensacija moral'nogo vreda – mera rehabilitacii poterpevshego v rossijskom ugovolnom processe. Extended abstract of candidate's thesis. Saransk [in Russian].
12. Golubev, K.I., Narizhnij, S.V. (2001). Kompensacija moral'nogo vreda kak sposob zashhity neimushhestvennyh blag lichnosti. Sankt-Peterburg: Jurid. centr Press; Klochkov, A.V. (2004). Kompensacija moral'nogo vreda kak mera grazhdansko-pravovoj otvetstvennosti. Candidate's thesis. Volgograd [in Russian].

Khmel'yova N. A., the applicant of the Department of Civil Law №1 Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: natalia.khmeleva@mail.ru ; ORCID 0000-0003-1052-6228

The essence of the harm caused by the crime of a natural person, shall be reimbursed by the state

By harm in the civil law is understood as unfavorable to the persons economic and moral consequences arising from damage to or destruction of property belonging to him, and as a result causing injury or death to an individual. The nature of the violated good, the damage is divided into proprietary and non-proprietary.

Compensation of the property harm caused by a deprivation of life, is the payment of fees incapacitated dependents, compensation for additional costs compensation for the funeral expenses and the compensation for the actual loss and lost benefits to persons who suffered such losses. The payment of financial assistance should be excluded, if the person who has suffered damage previously concluded the contract of insurance and receives insurance payments, as well as when a person has suffered health damage or has lost its breadwinner, but receives a public assistance or pension. At the same time, you need to install minimum and maximum limits of financial compensation to the victims and the period during which the victim is entitled to financial assistance.

Compensation of non-pecuniary damage is a compensation for moral damage to those individuals who were in close inevitably connection with the deceased during his lifetime, and resulting in his death suffered physical and mental suffering.

In relation to the state compensation for damages caused by the deprivation of life, there is an indirect causal relationship. Damage is applied to the same subject (natural person, deceased) and the result of these actions in addition are property losses and moral harm to others. The content of the obligation of reparation of the harm caused by the deprivation of human life, is always proprietary in nature. Part of the property damage should be included: the costs of the disabled dependants of the deceased; the loss of the creditors of the deceased under the contracts; funeral expenses; additional costs that are caused by the suicide disease or impairment of health of the deceased; actual damages and lost profits caused to the subjects of civil relations of death persons.

Keywords: the state; the victim; the crime; the damage; compensation.

Надійшла до редколегії 30.06.2016